

Dobszay László

Gyülekezetszerűség és professzionalitás^{*}

A címben szereplő két főnevet többé-kevésbé értjük. Nagyjából tudjuk, mi a gyülekezetszerűség és mi a professzionalitás. A probléma az „és”-sel van.

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

A második évezredben ismét és ismét megjelenik egy-egy olyan mozgalom, mely a zenészek mesterkedéseit háttérbe szorítva a közösség, a gyülekezet énekét akarja kizárólagossá tenni. Voltaképpen már egyes középkori szerzetesrendeknél voltak efféle törekvések; a reformáció egyes ágazatai úgy ítélték, hogy az istentisztelet céljával csak a gyülekezeti éneklés van összhangban; a II. Vatikáni Zsinat után a papság nagy része csak a nép énekét hajlandó engedélyezni, s gyakorlatilag a strófás gyülekezeti énekekre akarja redukálni az egyházi zenét.

De ugyanilyen erős volt századokon át a zenészek hajlama arra, hogy a templomi művészetet állandóan továbbfejlesszék, és saját művészi tevékenységüket a templomban kifejthessék. A polifónia a templomban született, ott bontakozott ki, s minden kor műzenéje a saját koreszménye szerint szóláshoz akart jutni az istentiszteleten belül.

Napjainkra ez az egyházi zene kettéhasadásához vezetett. Az istentiszteletek nagy többségét teljesen a strófás gyülekezeti ének tölti ki, és mind az akarat, mind a feltétel hiányzik ahhoz, hogy ezen túllépjenek. Másrészt az egyházzene igazi ambíciója a „zenés istentisztelet”, amelyben – úgy érzik – tehetségükhöz méltó kifejezési lehetőséghez jutnak. Minthogy pedig erre a mai istentisztelet nem ad elég teret, az egyházzene egy része igazán az egyházzenei hangversenyen érzi magát elemében, s innen már csak egy lépés, hogy a „musica sacra” egyszerűen a műsor- és helyszínválasztást jelenti, semmi többet. Nemcsak hazánkban, de az utolsó években nálunk egészen feltűnően elszaporodtak az egyházzenei hangversenyek, egyházzenei fesztiválok (általában „musica sacra” címszó alatt), melyekben alig van többről szó, mint a zenetörténet gazdag, sokféle, különféle együttesekkel is jól előadható darabjairól, melyek esetleg hálás közönséget vonzanak, a templomban pedig olcsó hangversenytermet biztosítanak a buzgó zenésznek.

Nem csekély gondot okoz e kettősség az egyházzene tanárának sem. Egyrészt kötelességének érzi, hogy a növendéknek megtanítsa a népéneket, annak orgonakísérését, s felkészítse arra, hogy prelúdiumot vagy az istentisztelet végén kimenő orgonadarabot játsszon. Másrészt mégis úgy érzi, hogy mint egy hatalmas zeneirodalom szakértője, örököse és felelős továbbadója, be kell vezetnie a növendéket egy olyan hatalmas repertoárba, mely gazdagon kitölti ugyan a három vagy négy vagy öt tanulmányi évet, igazi professzionista feladatokat ad tanárnak és diáknak, de igazán nem tudjuk, mit kezdjünk vele azután. Az iskolának vagy az életnek tanítunk? Vagy a kettő eleve ellentmondásban van-e egymással?

^{*}Elhangzott a debreceni egyházzeneoktatási konferencián, 1995. január 26-án.

Vagy nézzük a gregoriántanítás esetét. Megelégedhetünk ugyan azzal, hogy néhány, a gyülekezet által is megtanulható gregorián tételre szorítkozunk. Ám ha úgy érezzük, mégis csak tartozunk a szakmának azzal, hogy többet is elérjünk, ha úgy ítéljük, hogy a szakképzett egyházzenesznek képzettnek kell lennie a gregorián ének egészében, akkor felelnünk kellene arra is, mi lesz ezzel a tudással az egyházi szolgálatban. Vagy oda jutunk-e vele csupán, hogy lesz egy-két gregorián kirakat-mise, vagy még az sem, csupán „gregorián tanulmányi napok”, „gregorián konferenciák és fesztiválok” fogadják majd be ezt a tudást, vagy még lejjebb: csupán kórusversenyek gregorián kategóriájában való versenyzésre készítjük-e fel növendékeinket?

Durván fogalmazva, úgy tűnik, ha az egyházak által igényelt gyülekezet-szerűséget tartjuk szem előtt, szinte pazarlás egész egyházzeneoktatásunk, ha pedig a professzionalizmus igényei vezérelnek minket, akkor az istentisztelet helyett a koncerttermek (s most a koncertteremmé váló templomot is ide értem) szolgálatára képezzük növendékeinket.

A nagy liturgiák klasszikus korában efféle probléma nem létezett. Vagyis problémánk a kései kor történeti problémája. A folyamatot részletesen leírtam a Magyar Egyházzeneben megjelent egyik cikkemben,** itt csak egy rajzban foglalom össze, a témánkhoz legszükségesebb magyarázattal.

A liturgia klasszikus korszakában a zene egyszerűen a liturgia természetes hangzó megjelenési módja. Maga a liturgia, annak tartalma és szerkezete döntötte el, mi benne a gyülekezet éneke, mi a különféle szolgálattelvők, köztük a képzettebb énekeseké. Nem lehetett kérdéses, hogy a zene megfelel-e a gyülekezetszerűség vagy funkcionalitás követelményeinek, mert eleve úgy keletkezett mint az adott szolgálattelvő vagy a képzett énekes vagy a gyülekezet hangja a drámai szereposztásban. Nem volt több, sem kevesebb, mint amit a szertartás és a szent szöveg követelményei az illetőkre osztottak. Maga is összetett tehát, de szervesen összetett. Ezt az állapotot őrzi a gregorián ősrétege, vagy még tisztábban a keleti egyházak zenéje. Ebből a többszálú egységből egyik irányban kivált és saját fejlődésnek indult a hivatásos énekesek egyházzeneje – a történet fő állomásait néhány szóval jelezhetjük: orgánium, motetta, zenekari mise. Végső eltávolodása az eredeti egységtől az önállósuló vallásos zene, például a Krisztus-oratórium. A másik irányban viszont a többszálú egységből kivált a strófás gyülekezeti ének – hogy ennek történetére is emlékeztessünk: a tropus, a kanció, a régi korál, a pietista dal. S végső eltávolodásként: a gospel-song, az evangelizációs ének, az egyházi könnyűzene.

Ha a *Musica Sacra* kifejezést komolyan vesszük, akkor a „Sacra” a kultusz számára fenntartottat jelenti (hiszen a „sacer” névszó az 'elkülöníteni' jelentésű latin szóból származik). Nem úgy, hogy semmi kapcsolata a kultuszon kívülivel, de mindenesetre úgy, hogy egyértelműen a kultuszon *belülire* utal. Teljes értelemben vett egyházzene csak kultikus zene lehet, az a zene, amelyet maga a kultusz határoz meg. S ha a kezdeti „sokszálú egységet” fel is bomlasztotta a komplikálódó zenei élet, az őseredetű kultikus zene, mely a gyülekezetszerűség és professzionalitás antagonizmusán még innen van,

** „Szolgálat vagy művészet?”, *Magyar Egyházzene* I (1993/1994) 259-271. (A szerk.)

semmivel sem kevesebb művészileg, mint a legkomplikáltabb kóruszene, és semmivel sem kevesebb liturgiailag, mint a gyülekezeti népének. Ugyanakkor azonban az egyházzene a XX. század végén magában foglalja Palestrinát, Bachot, Mozartot is, és magában foglalja a strófikus gyülekezeti éneket is, legalábbis annak javát. Innen hát a címben jelzett egész probléma.

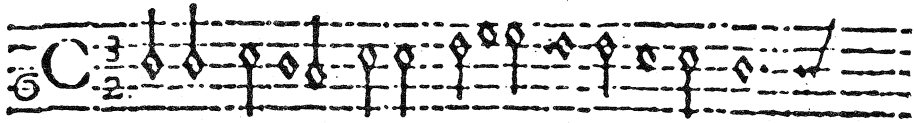
Vannak az életben olyan ellentmondások, melyeket akár jobbra döntünk el, akár balra, bajt csinálunk. Ilyenkor legbecsületesebb, ha az ember, sőt az emberiség legalább megkínlódja az ellentmondást, mondjuk így, kínlódva cipeli magával. Az ősi kultikus zenék – bár a vallástörténet legérettebb gondolkozású korszakaihoz kapcsolódnak –, valamiféle ősi ártatlanság világát hozták vissza nekünk. Bármely közösség megteheti, hogy hozzájuk fordul, s minden másról lemondva él vele. De a zenei élet egésze, az egyházzeneszek egyeteme ezt a lemondást aligha vállalhatja. Így a gyülekezetszerűség és professionalizmus ellentmondását tovább kell görgetnünk, s most meg kell próbálnunk gyakorlati teendőinket megkeresni.

Allo Moderato *Soprano Secondo.*
Duetto

50.

Ve = ni Sancte Spiritus ve ni
veni et e mitte = Ca = = litus, tu
= a = radium lu = cis lu = cis lu =
= cis tu a radium, ve = ni ve = ni
et e = mit = te lucis tu a radi um,
lucis tu a radi um lu cis tu a radi
um = ra = = dium, ve = = ni

Istoánffy Benedek (1733–1778): Veni Sancte (Offertorium, Duetto) – kéziratrészlet

+ JESU. salvator; mundi amator: Tu es florum fl.:

a JESU pie, Fili MARIE: eja ande nos.

5+5, 6, 5+5, 6, (1) 1868

1 1 3 · 2 · 1 3 b 3

(1111 | 1 d | 1111 | 6 d |)

F. 109 b) 1 m

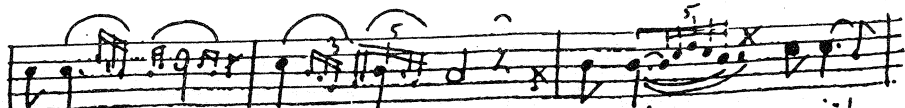
Kászonújfalú (Csík)
1912. Róka Adámné
60 E
Kodály

Poco mol.
♩ = 96

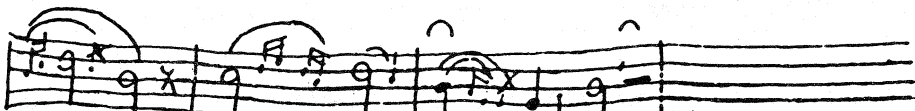
♩ = 80

Sze-pő ti - o - lán - ka 2 Ke - dő - rő - sz - ro - zsa - csa - ka -

ze - nel me - sz Je - ru - som 2 Vi - lá - ge - na - jöl -

tél, vá - ló - sa - gun - ka lét - tel,

rallent

E - n - je le - lő Ri - o - to - nos - som. 664

Cantus Catholici, 1651.

Kászonújfalú (Csík om.) 1912., Róka Adámné. Kodály Zoltán gyűjtése